

Lucjan Świto¹

Wydział Teologii

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wzruszenie prawomocnych orzeczeń w sprawach małżeńskich w prawie polskim i kanonicznym – zarys problematyki

[The Revocation of Final Judgments in Matrimonial Cases in Polish and Canon Law – An Outline of the Issue]

Streszczenie: W artykule poruszono kwestię trwałości małżeństwa i rodziny, analizując ją zarówno z perspektywy prawa państwowego, jak i kanonicznego. Autor skupił się na zagadnieniu wzruszalności prawomocnych orzeczeń w obu porządkach prawnych, wskazując na istotne różnice i ograniczenia. W prawie cywilnym możliwość wznowienia postępowania i kasacji jest wyraźnie ograniczona, zwłaszcza jeśli jedna ze stron zawarła nowe małżeństwo. Natomiast w prawie kanonicznym istnieje w tej kwestii większa elastyczność. Wprawdzie papież Franciszek ograniczył możliwość rekursu do Roty Rzymskiej o ponowne rozpatrzenie sprawy, jeśli doszło do nowego małżeństwa, ale dopuścił wyjątek w przypadku oczywistej niesprawiedliwości wyroku. Jednak brak jasnych kryteriów określających, kto i w jakich okolicznościach może uznać takie orzeczenie za niesprawiedliwe, może rodzić wątpliwości co do stabilności nowo zawartych małżeństw.

Summary: The article addresses the issue of the permanence of marriage and family, analysing it from the perspective of both state and canon law. The author focuses on the issue of the revocability of final judgments in both legal orders, pointing out important differences and limitations. In civil law, the possibility of resumption of proceedings and cassation is clearly limited, especially if one of the parties has entered into a new marriage. By contrast, in canon law there is more flexibility in this regard. Admittedly, Pope Francis has limited the possibility of recourse to the Roman Rota for a retrial if there has been a new marriage. However, he has allowed an exception in the case of manifest injustice of the judgment. However, the lack of clear criteria defining who can consider such a ruling unjust and under what circumstances may raise doubts about the stability of newly contracted marriages.

¹ Lucjan Świto, Katedra Filozofii i Prawa Kanonicznego, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ul. Hozjusza 15, 11-041 Olsztyn, Polska, lucjan.swito@uwm.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-6392-4599>.

Słowa kluczowe: małżeństwo, wzruszalność orzeczeń, skarga kasacyjna, apelacja, *nova causae propositio*.

Keywords: marriage, revocability of judgments, cassation complaint, appeal, *nova causae propositio*.

Wstęp

Ochrona zasady trwałości małżeństwa i rodziny jest przedmiotem troski zarówno Kościoła katolickiego, jak i państwa polskiego. Mimo jednak tego, że ochrona ta ma charakter wieloaspektowy i silnie zaakcentowana jest również na płaszczyźnie prawnej, rozpad małżeństw jest zjawiskiem, którego dynamika stale rośnie, a ilość spraw małżeńskich w sądach świeckich i trybunałach kościelnych wciąż jest znaczna. Jurysdykcja sądu kościelnego i państwowego w sprawach małżeńskich² jest zatem tematem ciągle aktualnym, co raczej nie powinno dziwić, jeśli zważy się, że orzeczenia tych sądów wywierają duży wpływ na życie tego, kto z racji przynależności do Kościoła katolickiego podlega prawu kanonicznemu, a z racji obywatelstwa musi podporządkować się prawu państwowemu.

O procesach cywilnych i kanonicznych w sprawach małżeńskich powiedziano już wiele. Jak dotychczas w literaturze przedmiotu nie dokonano prawnoporównawczej refleksji na temat wzruszalności prawomocnych orzeczeń, które w procesach tych zapadają, w tym zakresie można zatem postawić kilka istotnych pytań, np.: Czy taka możliwość istnieje w obu wymienionych porządkach prawnych, a jeśli tak, to czy pomiędzy nimi istnieją w tym względzie jakieś podobieństwa bądź różnice? Czy w sytuacji, gdy po prawomocnym uznaniu małżeństwa za nieważne w świetle prawa polskiego oraz po prawomocnym stwierdzeniu nieważności tego małżeństwa w procesie kanonicznym, jedna ze stron zawarła kolejne małżeństwo, „pierwszy współmałżonek” może nadal kwestionować zasadność zapadłych orzeczeń? Czy może on kwestionować zasadność orzeczeń, gdy w sądzie cywilnym orzeczono rozwód, natomiast po stwierdzeniu nieważności małżeństwa w procesie kanonicznym żadna ze stron nie zawarła kolejnego małżeństwa?

Całościowa i dogłębna analiza tytułowego zagadnienia wykraczałaby – z oczywistych względów – poza ramy niniejszej publikacji. Dokonując jednak syntetycznej analizy regulacji prawnych odnoszących się do wymienionej materii, artykuł ten zawiera próbę odpowiedzi na powyższe pytania i sygnalizuje dostrzeżone wątpliwości.

² Szerzej zob. G. Jędrejek, 2008, *Regulacja instytucji małżeństwa w prawie kanonicznym i świeckim*, *Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny*, t. 70, z. 2, s. 47–63.

1. Pojęcie prawomocności orzeczeń

Cechą wspólną orzeczeń, które zapadają w sprawach małżeńskich, zarówno w sądach świeckich, jak i trybunałach kościelnych, jest m.in. to, że po wyczerpaniu określonego trybu procedowania orzeczenia te rozstrzygają definitywnie o żądaniu, które było przedmiotem sprawy. Prawomocność orzeczenia jest pojęciem występującym w obu wymienionych porządkach prawnych, choć w każdym z nich ma nieco inną specyfikę.

1.1. Prawomocność w polskim prawie cywilnym

Orzeczenie merytoryczne sądu staje się prawomocne, jeżeli nie przysługuje od niego środek odwoławczy lub inny środek zaskarżenia. Warunkiem prawomocności orzeczenia jest więc jego niezaskarżalność w drodze zwykłych środków przewidzianych w toku instancji. Brak możliwości zaskarżenia może być także wynikiem upływu terminu wyznaczonego do wniesienia środka zaskarżenia³.

Zgodnie z art. 365 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego⁴, orzeczenie prawomocne wiąże nie tylko strony i sąd, który je wydał, lecz również inne sądy oraz inne organy państwowe i organy administracji publicznej, a w wypadkach w ustawie przewidzianych także inne osoby.

Z prawomocnością orzeczenia sądowego (zarówno w ujęciu materialnym, jak i formalnym) związana jest powaga rzeczy osądzonej (art. 366 k.p.c.). Wyrok prawomocny ma powagę rzeczy osądzonej tylko co do tego, co w związku z podstawą sporu stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia, a ponadto tylko między tymi samymi stronami. Moc wiążąca orzeczenia (art. 365 § 1 k.p.c.) może być rozważana wtedy, gdy rozpoznawana jest zatem inna sprawa niż ta, w której wydano poprzednie orzeczenie oraz gdy kwestia rozstrzygnięta innym wyrokiem stanowi zagadnienie wstępne⁵.

Kwestia zakresu mocy wiążącej prawomocnego orzeczenia sądowego jest materią wywołującą od lat liczne dyskusje w judykaturze i doktrynie. Nie wchodząc w całą głębię tego zagadnienia dla porządku zaznaczyć należy, że o istnieniu stanu powagi rzeczy osądzonej rozstrzyga nie tylko sama tożsamość stron występujących w poprzednim postępowaniu, choć

³ Wniesienie środka zaskarżenia już po upływie przypisanego terminu nie ma wpływu na datę uprawomocnienia się orzeczenia; nie jest nią data prawomocności postanowienia odrzucającego ten środek, lecz data pierwszego dnia po upływie terminu do jego wniesienia. Zob. orzeczenie SN z 10 III 1993 r., I CRN 19/93, OSNCP 1993/11, poz. 250; orzeczenie SN z 8 VIII 1995 r., VII CRN 83/995, OSNCP 1995/11, poz. 167. Nadmienić warto, że z powagi rzeczy osądzonej korzysta w pełni również wyrok wstępny, zob. postanowienie SN z 5 VII 2019 r., I CSK 71/19, LEX nr 269221.

⁴ Ustawa z 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (k.p.c.), Dz.U. 2022, poz. 480 ze zm.

⁵ Zob. wyrok SN z 18 VI 2009 r., II CSK 12/09, LEX nr 515722.

by w odmiennych rolach procesowych, ale równocześnie tożsamość podstawy faktycznej i prawnej rozstrzygnięcia. Dopiero łączne wystąpienie tych przesłanek przesądza o istnieniu powagi rzeczy osądzonej.

Określenie zakresu związania sądu prawomocnym wyrokiem wydanym w innej sprawie jest kontrowersyjne i niejednolicie rozstrzygane w orzecznictwie Sądu Najwyższego oraz w literaturze. Andrzej Koziółkiewicz (2022, s. 106) wskazał trzy poglądy prawne określające zakres tego związania: 1) tzw. pogląd „wąski”, zgodnie z którym moc wiążącą na podstawie art. 365 § 1 k.p.c. ma tylko sentencja wyroku (jej dosłowne brzmienie), nie zaś motywy rozstrzygnięcia, zawarte w uzasadnieniu orzeczenia, a sąd rozpoznający nową sprawę nie jest związany ani ustaleniami faktycznymi, ani poglądami prawnymi zawartymi w uzasadnieniu prawomocnego wyroku⁶; 2) tzw. pogląd „zrównoważony”, w myśl którego zrozumienie zakresu związania wynikającego z sentencji wyroku niejednokrotnie wymaga uwzględnienia kontekstu sprawy, co możliwe jest jedynie poprzez zapoznanie się z uzasadnieniem orzeczenia, choć sama treść uzasadnienia orzeczenia nie jest bezpośrednio wiążąca; 3) tzw. pogląd „rozszerzony”, zgodnie z którym związanie prawomocnym wyrokiem sądu cywilnego oznacza brak możliwości zignorowania zarówno ustaleń faktycznych, stanowiących bezpośrednio podstawę rozstrzygnięcia, jak i jego podstawy prawnej. W myśl tej ostatniej koncepcji nie jest dopuszczalne dokonanie odmiennego ustalenia zaistnienia, przebiegu i oceny istotnych dla danego stosunku prawnego zdarzeń faktycznych w kolejnych procesach sądowych między tymi samymi stronami, chociażby przedmiot tych spraw się różnił. Zakazane jest też prowadzenie postępowania dowodowego na okoliczności podważające ustalenia faktyczne zawarte w wiążącym orzeczeniu sądowym⁷.

Analizując wskazane stanowiska, zgodzić się należy z tezą A. Koziółkiewicza, że najbardziej przekonującym jest pogląd „zrównoważony”. W świetle art. 365 § 1 k.p.c. nie wystarczy bowiem odniesienie się tylko do samej sentencji wyroku, lecz zawsze niezbędne będzie zapoznanie się i z motywami rozstrzygnięcia. Niejednokrotnie bez poznania motywów uzasadnienia orzeczenia, a przy braku uzasadnienia, bez dokładnej analizy motywów, jakie spowodowały wydanie orzeczenia, nie da się ustalić jednoznacznie zakresu powagi rzeczy osądzonej i zakresu związania orzeczeniem. Tylko dokładna analiza motywów rozstrzygnięcia i dokładne rozważenie, czy i w jakim zakresie orzeczenie to dany stosunek rozstrzyga

⁶ Na przykład postanowienie SN z 4 IV 2019 r., III CSK 269/18, LEX nr 2645268.

⁷ Tak Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z 26 VIII 2016 r., I ACa 1030/15, LEX nr 2115437; wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku w wyroku z 31 X 2018 r., V AGa 82/18, LEX nr 2673405, w myśl którego okoliczności faktyczne sprawy tożsame z okolicznościami ustalonymi na podstawie tożsamych dowodów, prawomocnie ocenione na podstawie przepisów prawa materialnego w innej sprawie objęte pozostają powagą rzeczy osądzonej i nie mogą stanowić przedmiotu dowodzenia w kolejnej sprawie.

w sposób wiążący (prejudycjalny), pozwala na określenie zakresu związania. Nie zawsze jest to możliwe przy stosowaniu zasady wyłącznego związania rozstrzygnięciem zawartego w sentencji orzeczenia.

Niezależnie od uwag powyższych podkreślić należy, że wyroki w sprawach małżeńskich wyróżniają się cechą szczególną. Art. 435 § 1 k.p.c. statuuje bowiem tzw. regułę skuteczności rozszerzonej. Zgodnie z tym przepisem prawomocny wyrok w sprawach małżeńskich (w zakresie roszczenia niemajątkowego) ma skutek wobec osób trzecich. Pojęcie to obejmuje stany, w których orzeczenie merytoryczne korzysta z powagi rzeczy osądzonej w stosunku także do innych osób niż wyłącznie strony postępowania⁸. Innymi słowy, oznacza to związanie wydanym orzeczeniem nie tylko sądu, który to orzeczenie wydał, innych sądów i innych organów państwowych, lecz także wszystkich innych osób. W każdej kolejnej sprawie zarówno sąd, jak i strony muszą respektować stan prawny ukształtowany bądź stwierdzony w wyroku wydanym w sprawie małżeńskiej lub w sprawie ze stosunku między rodzicami, bez możliwości jego podważenia.

W judykaturze i doktrynie zwraca się jednak uwagę, że prawomocność wyroku oddalającego powództwo o rozwód i o separację nie wyłącza możliwości ponownego żądania rozwodu lub separacji przez każdego z małżonków (w tym tego, którego powództwo oddalono na podstawie faktów uzasadniających orzeczenie rozwodu lub separacji, które powstały po zamknięciu rozprawy poprzedzającej wydanie wyroku oddalającego powództwo). Uwzględnienie nowego powództwa nastąpić powinno w zasadzie jedynie wtedy, gdy zaistniała zmiana istotnych okoliczności faktycznych⁹.

Powaga rzeczy osądzonej prawomocnego wyroku oddalającego powództwo o rozwód polega na tym, że w nowym procesie o rozwód, bez względu na to, czy proces wytoczy ten sam małżonek, czy drugi z małżonków (poprzednio pozwany), nie może być kwestionowane to, że w chwili zamknięcia rozprawy bezpośrednio poprzedzającej wydanie wyroku oddalającego powództwo w poprzedniej sprawie nie było podstaw do orzeczenia rozwodu. Zgodnie z tym stanowiskiem, uwzględnienie nowego powództwa o rozwód będzie miało miejsce jedynie wówczas, gdy nastąpiła zmiana polegająca na ziszczeniu się brakującej poprzednio przesłanki pozytywnej albo też na upadku zachodzącej poprzednio przesłanki negatywnej. W szczególności usuwa przesłankę negatywną braku zgody na rozwód małżonka niewinnego wytoczenie powództwa przez małżonka, którego negatywne stanowisko stało się przyczyną oddalenia powództwa¹⁰.

W przypadku gdy strona po prawomocnym oddaleniu jej powództwa o rozwód wystąpi ponownie z tym powództwem, sąd powinien rozważyć,

⁸ Wyrok SN z 3 II 2006 r., I CK 361/05, LEX nr 181271.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Uchwała SN z 17 II 1954 r., C 1342/53, OSN 1956, nr 1, poz. 2; orzeczenie SN z 18 VI 1955 r., III CR 199/54, OSN 1956, nr 4, poz. 100.

czy upływ czasu nie zmienił stanu faktycznego istniejącego w chwili zamknięcia rozprawy w poprzednim procesie w ten sposób, że rozkład pożycia stał się już zupełny i trwały i że starszy wiek dziecka stron pozwala na orzeczenie rozvodu lub rozłąka stała się szczególnie długotrwała lub zaistniał interes społeczny¹¹.

Także powaga rzeczy osądzonej wyroku oddalającego powództwo o unieważnienie małżeństwa nie wyłącza możliwości ponownego wytoczenia tego powództwa na innej podstawie (Ereciński T., 2016, s. 535). Z kolei wyroki oddalające powództwo o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa z powodu braku interesu prawnego korzystają z powagi rzeczy osądzonej, która jednak obejmuje tylko ustalenie braku interesu prawnego w wytoczeniu powództwa o ustalenie. Nie jest nią objęte ustalenie istnienia albo nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, skoro ustalenia takie go sąd nie uczynił¹².

1.2. Prawomocność wyroku w prawie kanonicznym

Prośbę o ponowne rozpoznanie sprawy o nieważność małżeństwa można wnieść wyłącznie w odniesieniu do wyroku, który uzyskał przymiot prawomocności, a więc stał się wykonalny. Przed reformą prawa małżeńskiego, którą wprowadził papież Franciszek¹³, prawomocność takiego wyroku następowała po uzyskaniu dwóch zgodnych orzeczeń. Oznaczało to, że wyrok stawał się prawomocny na podstawie dekretu zatwierdzającego pozytywne orzeczenie lub po wydaniu dwóch pozytywnych albo negatywnych wyroków w kolejnych instancjach. Instrukcja *Dignitas connubii*¹⁴ precyzowała, że zgodność sentencji oznacza orzeczenia wydane między tymi samymi stronami i dotyczące nieważności tego samego małżeństwa, oparte na tym samym tytule nieważności oraz na identycznych argumentach prawnych i faktycznych¹⁵. Za równoważne uznawano również decyzje wskazujące różne tytuły nieważności, o ile opierały się na tych samych faktach i dowodach, które prowadziły do stwierdzenia nieważności małżeństwa¹⁶.

¹¹ Orzeczenie SN z 26 X 1954 r., II CR 371/54, OSNCK 1955, nr 2, poz. 45.

¹² Wyrok SN z 21 VI 2007 r., IV CSK 63/07.

¹³ Franciszek, 2015, *Motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” o reformie kanonicznego procesu orzekania o nieważności małżeństwa w Kodeksie Prawa Kanonicznego*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano.

¹⁴ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, 2005, *Dignitas Connubii*. Instrukcja o normach, które należy zachować w trybunałach diecezjalnych i międzydiecezjalnych w sprawach o nieważność małżeństwa, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano (dalej DC).

¹⁵ Art. 291 § 1 DC, kan. 1641 n. 1 KPK.

¹⁶ Art. 291 § 2 DC. Szerzej na ten temat: Rozkrut T., 2008, *Zasada zgodności formalnej i substancjalnej dwóch wyroków w kanonicznym procesie małżeńskim według „Dignitas connubii”*, w: T. Rozkrut, *Proces małżeński w świetle „Dignitas connubii” – pierwsze doświadczenia. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa*

Reforma wprowadzona przez papieża Franciszka zniosła wymóg użyskania dwóch zgodnych wyroków, aby orzeczenie stało się prawomocne. Obecnie każdy wyrok kończący postępowanie nabiera prawomocności formalnej i materialnej, jeśli nie zostanie od niego wniesiona apelacja. Zgodnie z nową normą kan. 1679 KPK¹⁷, wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa – nawet wydany w pierwszej instancji – staje się wykonalny po upływie terminu na apelację¹⁸. Jednak prawomocność nadal uzyskują także wyroki, które – jak wcześniej – zostały wydane w dwóch zgodnych orzeczeniach pozytywnych lub negatywnych i dotyczących tego samego tytułu nieważności.

2. Środki prawne służące wzruszeniu prawomocnych orzeczeń sądu – regulacje prawa polskiego

W polskim postępowaniu cywilnym występują dwa zasadnicze środki prawne służące wzruszeniu prawomocnych orzeczeń sądu, są to: skarga o wznowienie postępowania i skarga kasacyjna. W sprawach małżeńskich każdy z tych środków zawiera istotne ograniczenia.

2.1. Skarga o wznowienie postępowania

Celem skargi o wznowienie postępowania jest ponowne rozpoznanie sprawy ze względu na ujawnione dopiero po uprawomocnieniu się orzeczenia kończącego sprawę szczególnie doniosłe wadliwości postępowania, które określa się mianem podstaw wznowienia. Jeśli podstawa wznowienia rzeczywiście wystąpiła, sprawa, na skutek skargi o wznowienie, zostanie rozpoznana ponownie, ale tylko w granicach, jakie zakresła podstawa wznowienia (art. 412 § 1 k.p.c.). Proces podlegać może wznowieniu, jeśli zakończony został wyrokiem (art. 399 § 1 k.p.c.). Wyjątkowo, na podstawie określonej w art. 401¹ k.p.c., wznowiony może zostać także proces zakończony postanowieniem (art. 399 § 2 k.p.c.).

kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11–12 czerwca 2007 roku. III Ogólnopolskie Forum Sądowe, Biblos, Tarnów, s. 87–102. Erlebach G., 2009, Wybrane kwestie dotyczące rozumienia zgodności wyroków (art. 291 DC), w: J. Wroceński, J. Krajczyński, „Finis legis Christus”. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa, s. 323–341.

¹⁷ *Codex Iuris Canonici. Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego. Promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallotinum 1984 (dalej KPK).*

¹⁸ Czyli piętnastu użytecznych dni od otrzymania wiadomości o ogłoszeniu wyroku (kan. 1630 KPK).

Charakter skargi o wznowienie postępowania jest wysoce sporny. W tej kwestii dostrzec można trzy stanowiska doktryny: 1) skarga ta ma charakter nadzwyczajnego środka zaskarżenia (Broniewicz W. i in., 2023, s. 343); 2) jest to szczególna instytucja, o mieszanym charakterze, bardziej zbliżona do pozwu niż do środków zaskarżenia (Jodłowski J. i in., 2016, s. 387); 3) skarga o wznowienie postępowania jest od strony formalnej postacią powództwa zmodyfikowaną na potrzeby realizacji celów wznowienia postępowania, jednak funkcjonalnie odgrywa rolę środka zaskarżenia o charakterze nadzwyczajnym, zmierza bowiem do zmiany albo uchylecia zaskarżonego prawomocnego rozstrzygnięcia (Ereciński T., 2016, s. 399). Również Sąd Najwyższy nie postrzega skargi o wznowienie jednolicie¹⁹.

W procesie cywilnym podstawy wznowienia określone zostały w art. 401–403 k.p.c. Wśród nich wyróżnia się podstawy związane z nieważnością postępowania (art. 401 k.p.c.), orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego (art. 401¹ k.p.c.) oraz tzw. właściwe przyczyny restytucyjne, znamienne dla tej instytucji. Zgodnie z art. 403 § 1 k.p.c., wznowienia postępowania można żądać na tej podstawie, jeżeli: wyrok został oparty na dokumencie podrobionym lub przerobionym albo na skazującym wyroku karnym, następnie uchylonym; wyrok został uzyskany za pomocą przestępstwa. Można również żądać wznowienia w razie późniejszego wykrycia prawomocnego wyroku, dotyczącego tego samego stosunku prawnego albo wykrycia takich faktów lub środków dowodowych, które mogły mieć wpływ na wynik sprawy, a z których strona nie mogła skorzystać w poprzednim postępowaniu (art. 403 § 2 k.p.c.).

Ustawodawca polski nie wykluczył – co do zasady – możliwości żądania wznowienia postępowania w sprawach małżeńskich. Zgodnie jednak z art. 400 k.p.c. niedopuszczalna jest skarga o wznowienie postępowania od wyroku orzekającego unieważnienie małżeństwa lub rozwód albo ustalającego nieistnienie małżeństwa, jeżeli choćby jedna ze stron zawarła po jego uprawomocnieniu się nowy związek małżeński.

Skarga o wznowienie postępowania w sprawie o rozwód niedopuszczalna jest także wówczas, gdy miałyby się ona toczyć pomiędzy innymi podmiotami niż małżonkowie, np. spadkobiercami jednej ze stron²⁰.

¹⁹ W jednym ze swoich orzeczeń Sąd Najwyższy wskazał, że postępowanie wywołane wniesieniem skargi o wznowienie postępowania stanowi dalszy ciąg postępowania zapoczątkowanego wytoczeniem powództwa, zob. postanowienie SN z 6 XII 2017 r., sygn. II UZ 96/17, Legalis. W innym judykacie wyjaśnił, że skarga o wznowienie postępowania jest nadzwyczajnym środkiem pozwalającym na wzruszenie prawomocnych orzeczeń sądowych. Dlatego powinna podlegać szczególnym rygorom, zarówno w zakresie formy, jak i treści, zob. postanowienie SN z 6 XII 2017 r., sygn. II UZ 96/17, Legalis.

²⁰ W uchwale SN z 22 VII 2005 r., III CZP 52/05, OSNC 2006/6, poz. 101, sąd wyjaśnił, że skarga o wznowienie postępowania od wyroku orzekającego rozwiązanie małżeństwa przez rozwód jest – po śmierci małżonka, która nastąpiła po uprawomocnieniu się wyroku – niedopuszczalna. To samo należy odnieść do każdej sytuacji, w której sprawa dotyczyła praw gasnących wraz ze śmiercią strony.

2.2. Skarga kasacyjna

Zgodnie z art. 398¹ § 1 k.p.c. i art. 519¹ § 1 i 2 k.p.c. skarga kasacyjna przysługuje od wydanych przez sąd drugiej instancji prawomocnych wyroków (postanowień co do istoty sprawy), kończących postępowanie w sprawie oraz od postanowień w przedmiocie odrzucenia pozwu (wniosku) kończących postępowanie w sprawie. Skargę tę może złożyć strona, Prokurator Generalny, Rzecznik Praw Obywatelskich lub Rzecznik Praw Dziecka, jednak wniesienie skargi kasacyjnej przez stronę wyłącza – w zaskarżonym zakresie – wniesienie skargi kasacyjnej przez wymienione podmioty.

Skargę kasacyjną strona może oprzeć na następujących podstawach: 1) naruszeniu prawa materialnego przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie; 2) naruszeniu przepisów postępowania, jeżeli uchybienie to mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy (art. 398³ § 1 k.p.c.). Podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być natomiast zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów (art. 398³ § 3 k.p.c.).

Skarga kasacyjna nie przysługuje od wyroku (postanowienia) sądu drugiej instancji uchylającego zaskarżony wyrok (postanowienie) i przekazującego sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania. Na orzeczenie oddalające apelację skarga kasacyjna nie przysługuje również stronie, która nie odwołała się od orzeczenia sądu pierwszej instancji²¹.

Zgodnie z art. 398² § 2 pkt.1 k.p.c. skarga kasacyjna jest niedopuszczalna m.in. w sprawach o rozwód, separację i alimenty. Natomiast skarga kasacyjna od wyroku ustalającego nieistnienie małżeństwa lub orzekającego unieważnienie małżeństwa jest niedopuszczalna, jeżeli choćby jedna ze stron po uprawomocnieniu się wyroku zawarła związek małżeński (art. 398² § 3 k.p.c.). Rozwiązanie to eliminuje ryzyko powstania sytuacji, w której strona mogłaby pozostawać jednocześnie w dwóch związkach małżeńskich. Zauważyć należy, że regulacja ta koresponduje z ograniczeniem wynikającym z treści art. 170 k.p.c. Zgodnie z tym przepisem niedopuszczalne jest przywrócenie terminu do złożenia środka odwoławczego od wyroku orzekającego unieważnienie małżeństwa lub rozwód albo ustalającego nieistnienie małżeństwa, jeżeli choćby jedna ze stron zawarła po uprawomocnieniu się wyroku nowy związek małżeński.

Pojęcie spraw o rozwód jest ujmowane szeroko. W judykaturze rozstrzygnięto, że chodzi w tym wypadku nie tylko o samo rozstrzygnięcie o rozwiązaniu małżeństwa, lecz odnosi się ono do wszystkich materii prawnych rozstrzyganych w wyroku rozwodowym (np. w zakresie winy czy w przedmiocie władzy rodzicielskiej)²².

²¹ Postanowienie SN z 9 XII 2011 r., III CZ 75/11, LEX nr 1147767.

²² Zob. postanowienie SN z 8 VI 2006 r., II CZ 38/08.

Artykuł 398² § 2 k.p.c. odnosi się do spraw o rozwód oraz separację rozpoznawaną w postępowaniu procesowym. W doktrynie trafnie zauważono, że rozpoznawane w trybie nieprocesowym sprawy o separację na zgodny wniosek małżonków (art. 567¹ i n. k.p.c.) oraz sprawy o zniesienie separacji również mają niezaskarżalny charakter, co wynika z art. 519¹ § 2 k.p.c.

W literaturze przedmiotu słusznie podniesiono również, że w Kodeksie postępowania cywilnego brakuje przepisów, które uzależniałyby wniesienie skargi o wznowienie postępowania od wyczerpania przez stronę drogi skargi kasacyjnej (Manowska M., 2021, s. 398)²³. Jeżeli zatem w danej sprawie na tej samej podstawie przysługują skarga kasacyjna i skarga o wznowienie postępowania, wybór danego środka zaskarżenia należy do strony. Przy jednoczesnym wniesieniu skargi kasacyjnej i skargi o wznowienie postępowania pierwszeństwo w rozpoznaniu należy przyznać skarżącemu kasacyjnej, która jest środkiem o charakterze reparacyjnym i przysługującym w ramach jednolitego postępowania²⁴.

3. Rewizja prawomocnego wyroku – regulacje prawa kanonicznego

Nova causae propositio, czyli prośba o ponowne rozpoznanie sprawy lub ponowne przyjęcie sprawy do procesu, stanowi jeden ze środków rewizji wyroku w sprawach dotyczących stanu osób. Mogą z niej skorzystać małżonkowie, których sprawa o nieważność małżeństwa została zakończona prawomocnym orzeczeniem sądu, czyli decyzją kończącą zwyczajne postępowanie procesowe, od której nie przysługuje już apelacja (Świto L., 2025, s. 30).

Należy podkreślić, że ponowne rozpoznanie sprawy nie jest środkiem zaskarżenia wyroku w ścisłym tego słowa znaczeniu, jak ma to miejsce w przypadku apelacji czy skargi przeciwko nieważności wyroku. Jego celem nie jest bezpośrednie podważenie decyzji sądu, lecz szeroko pojęte dążenie do sprawiedliwości poprzez ustalenie obiektywnej prawdy dotyczącej zaskarżonego małżeństwa (Bartoszek M., 2014, s. 150–151). Z tego względu prośba ta może być rozpatrywana jedynie w wyjątkowych przypadkach i podlega ścisłym wymogom określonym przez prawo. Podstawę prawną stanowią przede wszystkim kan. 1644 KPK, art. 290–294 *Dignitas connubii* oraz kan. 1681 KPK znowelizowanego 15 sierpnia 2015 r. pra-

²³ Zob. też postanowienie SN z 24 V 2012 r., II CZ 13/12, LEX nr 1243014.

²⁴ Postanowienie SN z 5 II 2010 r., III CZ 67/09, LEX nr 686069; postanowienie SN z 16 VI 2009 r., V CZ 24/09, OSNC-ZD 2010/2, poz. 46; postanowienie SN oraz z 25 IV 2007 r., IV CZ 15/07, LEX nr 611437.

wa małżeńskiego²⁵. Warunkiem złożenia prośby o ponowne rozpoznanie sprawy jest przedstawienie nowych i poważnych dowodów lub argumentów w terminie trzydziestu dni od wniesienia rekursu. Trzeba tu zaznaczyć, że sprawy dotyczące stanu osób nigdy nie przechodzą w stan rzeczy osądzonej, taką prośbę można złożyć w dowolnym czasie²⁶.

3.1. Rekursy o *nova causae propositio* – zarys ewolucji

Przed reformą prawa małżeńskiego, wprowadzoną przez papieża Franciszka, właściwym trybunałem do wniesienia prośby o ponowne rozpoznanie sprawy był trybunał trzeciej lub kolejnej instancji. Warunkiem złożenia takiej prośby była prawomocność wyroku, którą uzyskiwano dopiero po dwóch zgodnych orzeczeniach w kolejnych instancjach.

Reforma Franciszka zmieniła ten stan rzeczy, umożliwiając uzyskanie prawomocności wyroku już w pierwszej instancji, o ile po orzeczeniu stwierdzającym nieważność małżeństwa nie wniesiono apelacji²⁷. Wydawać by się mogło, że w związku z tym trybunałem właściwym do rozpatrzenia prośby o ponowne rozpoznanie sprawy mogłyby być trybunał drugiej instancji. Jednakże norma kan. 1681 KPK jasno wskazuje, że taką prośbę należy kierować do sądu trzeciej instancji, którym w praktyce najczęściej jest Trybunał Roty Rzymskiej²⁸.

W tym kontekście warto dodać, że papież Franciszek podczas audiencji 7 lutego 2015 r. postanowił, aby nie dopuszczać rekursu do Roty Rzymskiej w celu uzyskania nowego wniesienia sprawy po tym, gdy jedna ze stron zawarła nowe małżeństwo, chyba że niesprawiedliwość orzeczenia została stwierdzona w sposób oczywisty²⁹. Natomiast odnosząc się do praktyki działania Trybunału Roty Rzymskiej w sprawach o ponowne rozpoznanie sprawy, należy zauważyć, że ulegała ona pewnej ewolucji, w której istotną rolę odegrali dziekani Roty Rzymskiej.

Do 2002 r. praktyką było przekazywanie próśb o ponowne rozpatrzenie sprawy do kolegium sędziowskiego ustanowionego przez dziekana Roty. Rekurs trafiał do turnusu dopiero wtedy, gdy był sensownie umotywowany. W przypadku braku odpowiedniego uzasadnienia dziekani informowali petenta o wymogach uzyskania *nova causae propositio*. Po zapoznaniu się

²⁵ Franciszek, 2015, *Motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”...*, *passim*.

²⁶ Kan. 1643 KPK.

²⁷ Kan. 1679 KPK.

²⁸ Najwyższy Trybunał Sygnatury Apostolskiej może wyznaczyć jako trzecią instancję któryś z trybunałów diecezjalnych. Zwyczajnym sądem trzeciej instancji są również: trybunał Roty Nuncjatury Apostolskiej w Madrycie, sąd Prymasa Węgier, sąd we Fryburgu Bryzgowijskim, sądy litewskie w Wilnie i Kownie.

²⁹ Reskrypt *ex audientia SS.Mi* z 7 II 2015, n. II, 3, w: *Sussidio applicativo del Motu Proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, Tribunale Apostolico della Rota Romana, Città del Vaticano 2016, s. 50.

z uwagami obrońcy węzła oraz adwokatów stron turnus wydawał dekret rozstrzygający o przyjęciu lub odrzuceniu rekursu.

Chcąc odciążyć turnusy zajmujące się rekursami o ponowne rozpatrzenie sprawy, którym często brakowało argumentów do zmian w orzeczeniach, dziekan Raffaello Funghini³⁰ zaproponował rozwiązanie, zgodnie z którym mógłby on sam, po wysłuchaniu promotora sprawiedliwości, odrzucać nieuzasadnione prośby. Propozycja ta została zaakceptowana przez kolegium rotalne i obowiązywała aż do objęcia funkcji dziekana Roty przez Antoniego Stankiewicza³¹.

Dziekan Antoni Stankiewicz, jako skrupulatny procesualista, uznał, że praktyka wprowadzona przez jego poprzednika była *praeter legem*. W związku z tym przyjął inne rozwiązanie – zdecydował, że rekursy o ponowne rozpatrzenie sprawy będą od razu kierowane do turnusów. Jednocześnie umożliwił ponensom odrzucenie nieumotywowanej prośby już na początku postępowania (*a limine litis*), przy czym pozostawił możliwość wniesienia rekursu od dekretu *ponensa* do turnusu (De Angelis A., 2010, s. 1418–1420).

Jego następca, dziekan Vito Pinto³², przywiązywał dużą wagę do sprawnego procedowania i powrócił do praktyki zapoczątkowanej przez dziekana Raffaella Funghiniego. Poszedł jednak o krok dalej – w pewnym momencie polecił, aby w przypadku ustanowienia turnusu do rozpatrzenia rekursu o ponowne przyjęcie sprawy do procesu ponens formułował dekretem nie tylko pytanie o zasadność rekursu, lecz także od razu pytanie o nieważność małżeństwa (*An concedenda sit nova causae propositio et, quatenus affirmative, an constet de matrimonii nullitate, in casu*)³³.

Obecny dziekan Trybunału Roty Rzymskiej, Alejandro Arellano Cedillo³⁴, kontynuuje linię Antoniego Stankiewicza, wprowadzając jednak pewne modyfikacje proceduralne, zwłaszcza w odniesieniu do spraw wpływających z Polski, których liczba znacząco wzrosła w ostatnich latach. Statystyki wskazują, że obecnie już połowa wszystkich spraw wpływających do Trybunału Roty Rzymskiej pochodzi z Polski, co wiąże się z koniecznością ich tłumaczenia na język oficjalny Roty (Erlebach G., 1998, s. 25–48). W odpowiedzi na tę sytuację dziekan Arellano Cedillo powołał specjalny „turnus polski” do rozpatrywania rekursów o *nova causae propositio*, sporządzonych w języku polskim. W jego skład wchodzi audytorzy biegle posługujący się tym językiem: Robert Gołębiowski, odpowiedzialny za sprawy z sądów kościelnych w Opolu i Gliwicach, Grzegorz Erlebach,

³⁰ Dziekan Trybunału Roty Rzymskiej w latach 1999–2004.

³¹ Dec. c. Funghini z dnia 27 III 2003, Quaderni dell Studio Rotale, 2004, 14, s. 131.

³² Dziekan Trybunału Roty Rzymskiej w latach 2012–2016.

³³ Dec. c. Fischer z dnia 19 VI 2019, Bogoten., A. 116/2019, n. 2.

³⁴ Dziekan Trybunału Roty Rzymskiej od 2021 r.

rozpatrujący wszystkie pozostałe sprawy, oraz słowacki audytor Miroslav Adam.

Grzegorz Erlebach, pełniąc funkcję *ponensa*, zaadaptował rozwiązanie wprowadzone przez Stankiewicza, umożliwiające odrzucenie nieumotywowanej petycji już na początku postępowania (*a limine litis*), przy zachowaniu możliwości wniesienia rekursu do turnusu. Nowym elementem tej procedury jest natomiast dołączanie przez *ponensa* Erlebacha obszernej noty wyjaśniającej w języku polskim w przypadku odrzucenia rekursu. Dzięki temu petent zyskuje lepsze zrozumienie swojej sytuacji procesowej, co ułatwia mu podjęcie decyzji o rezygnacji z dalszego postępowania lub przeciwnie – wniesieniu umotywowanego rekursu, zwiększającego szansę na ponowne przyjęcie sprawy do procesu.

3.2. Nowe przyjęcie sprawy do procesu w praktyce orzeczniczej trybunałów. Uwagi *de lege ferenda*

Analiza rekursów o *nova causae propositio* wskazuje, że ich najczęstszym mankamentem jest brak umiejętności przedstawienia przez skarżącego nowych dowodów lub argumentów, które nie były dostępne bądź uwzględnione w pierwotnym procesie. W wielu przypadkach osoby występujące z prośbą o ponowne rozpoznanie sprawy – zarówno strony, jak i ich pełnomocnicy – ograniczają się do zakwestionowania trafności wcześniejszego orzeczenia, nie wnosząc do sprawy żadnych nowych elementów merytorycznych. Tymczasem – zgodnie z art. 291 *Dignitas Connubii* – istotą rekursu nie jest podważanie sentencji wyroku (co przysługuje w drodze apelacji lub skargi o nieważność), lecz wniesienie nowych okoliczności faktycznych lub dowodowych, które mogłyby uzasadniać ponowne procedowanie. Warto przy tym zaznaczyć, że – jak stanowi art. 292 *Dignitas Connubii* – nie jest konieczne, aby nowe fakty czy argumenty miały charakter przesądzający; wystarczy, by dawały realną możliwość wydania innego rozstrzygnięcia.

Analiza dekretów³⁵ i not wyjaśniających³⁶ w sprawach dotyczących *nova causae propositio* pozwala sformułować kilka uwag o charakte-

³⁵ Decreteum turni c. Adam, z 9 II 2023, Opolien, B. 19/2023; Decreteum turni c. Bartolacci, z 18 IV 2023, Zagrebien, B. 50/2023; Decreteum turni c. Savatori, z 3 V 2023, Torontina, B. 68/2023; Decreteum turni c. Arokiraj, z 11 V 2023, Varasdinen, B. 77/2023; Decreteum turni c. Erlebach, z 30 V 2023, Gedanen, B. 87/2023; Decreteum turni c. Erlebach, z 1 VI 2023, Varsavien, B. 91/2023; Decreteum turni c. Erlebach, z 1 VI 2023, Elbingen, B. 92/2023; Decreteum turni c. Erlebach, z 28 VI 2023, Sedinen. Caminen., B. 111/2023; Decreteum turni c. Erlebach, z 4 VII 2023, Tarnovien, B. 113/2023; Decreteum turni c. Erlebach, z 5 X 2023, Bialostocen, B. 142/2023; Decreteum turni c. Erlebach, z 1 II 2024, Posnanien, B. 15/2024; Decreteum turni c. Erlebach, z 21 III 2024, Torunien, B. 47/2024.

³⁶ Nota wyjaśniająca c. Erlebach z 11 VI 2023, Lodzien, Prot. N. 25.491; Nota wyjaśniająca c. Erlebach z 11 VI 2023, Cracovien, Prot. N. 25.442; Nota wyjaśniająca c. Erlebach z 15 III 2023, Varmien, Prot. N. 24.710; Nota wyjaśniająca c. Erlebach z 4 VI 2023, Elbingen, Prot. N. 25.414.

rze formalno-praktycznym. Przede wszystkim w wielu przypadkach składane wnioski nie spełniają podstawowego wymogu tej instytucji – brak im bowiem odniesienia do nowych i istotnych elementów, a przedstawiona argumentacja zatrzymuje się na poziomie polemiki z treścią wydanego wcześniej wyroku, nie wychodząc poza ramy właściwe zwyczajnym środkom odwoławczym. W efekcie ich polemika i argumentacja pozostają w ramach zwyczajnych środków odwoławczych, takich jak apelacja czy skarga o nieważność wyroku, nie spełniając wymogów przewidzianych dla *nova causae propositio*.

Wśród najczęstszych błędów pojawiających się w rekursach o ponowne przyjęcie sprawy można wyróżnić następujące: 1) nadmierny subiektywizm w ocenach i interpretacjach przedstawianych przez skarżących; 2) zarzucanie sędziom błędnej oceny materiału dowodowego bez przedstawienia nowych, istotnych argumentów; 3) krytyka sędziów za brak szerokiego rozwinięcia pewnych wątków w części faktycznej wyroku; 4) twierdzenie o niesprawiedliwości rozstrzygnięcia bez wskazania ewidentnego błędu w orzekaniu; 5) wskazywanie nowych świadków bez podania, jaką nową wiedzę lub informacje mogliby wnieść do sprawy (sama obecność nowego świadka nie oznacza jeszcze pojawienia się nowego dowodu); 6) powoływanie do złożenia zeznań drugiej strony, mimo że w poprzednich instancjach jednoznacznie zadeklarowała brak woli uczestnictwa w procesie i tej decyzji nie zmieniła; 7) przytaczanie fragmentów już złożonych zeznań, które były dostępne sędziom w poprzednich instancjach; 8) domaganie się sporządzenia kolejnej opinii psychologicznej, mimo że w poprzednich instancjach ekspertyzy zostały już wykonane; 9) wprowadzanie argumentów dotyczących nowego tytułu nieważności małżeństwa, który dotychczas nie był przedmiotem rozpatrywania; 10) wnoszenie o przyjęcie sprawy w Trybunale Roty Rzymskiej w pierwszym stopniu instancji z nowego tytułu; 11) mylenie prośby o ponowne przyjęcie sprawy do procesu ze skargą o nieważność wyroku. Błędy te wskazują na częste niezrozumienie istoty *nova causae propositio*, które wymaga przedstawienia nowych argumentów lub dowodów mogących wpłynąć na odmienne rozstrzygnięcie, a nie jedynie polemiki z wcześniejszymi orzeczeniami.

Niewątpliwie prośba o ponowne rozpoznanie sprawy jest nadzwyczajnym środkiem odwoławczym. Umożliwia bowiem rewizję wyroku, który wszedł już niejako (*quasi*) w stan rzeczy osądzonej³⁷. Warunkiem bezwzględnym dopuszczenia tej procedury jest jednak przedstawienie nowych dowodów lub argumentów, które nie były dostępne bądź uwzględniane w pierwotnym procesie.

³⁷ Kan. 1643 KPK: „Nigdy nie przechodzą w stan rzeczy osądzonej sprawy dotyczące stanu osób, nie wykluczając spraw o separację małżonków”.

Prawodawca, przewidując możliwość ponownego przyjęcia sprawy do procesu w świetle nowo odkrytych okoliczności lub dowodów, dąży do możliwie najpełniejszego dojścia do prawdy obiektywnej w procesie małżeńskim. Ponowne przyjęcie sprawy pozwala skorygować ewentualne błędy proceduralne lub merytoryczne, przyczyniając się tym samym do prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, który powinien zawsze kierować się zasadą *salus animarum suprema lex*.

Rosnąca świadomość istnienia instytucji *nova causae propositio* wśród stron i ich pełnomocników znajduje potwierdzenie w statystykach Trybunału Roty Rzymskiej, które wskazują na wzrastającą liczbę składanych wniosków o ponowne przyjęcie sprawy do procesu.

Zasadne wydaje się również dokładniejsze zwrócenie uwagi na przesłanki materialnoprawne zawarte w analizowanej normie. Niewątpliwie wiąże się to z koniecznością wypracowania uniwersalnych kryteriów interpretacji terminów użytych w tym przepisie. Oprócz wskazanych powyżej aspektów formalnych, istotnym (i równie problematycznym) zagadnieniem pozostaje wykładnia pojęcia „nowych i poważnych dowodów lub argumentów”, które nie pojawiły się w pierwotnym procesie. W doktrynie już podkreślono, że nie muszą one być „najważniejsze”. Nie ulega jednak wątpliwości, że nie każdy dowód lub argument ujawniony po prawomocnym zakończeniu postępowania będzie miał charakter „ważny”, podobnie jak nie każda okoliczność będzie „nowa” w przyjętym rozumieniu.

Analiza spraw rozpatrywanych w tym trybie przez Rotę Rzymską mogłaby dostarczyć cennych informacji praktycznych na temat tego, jak przesłanka ta była rozumiana przez strony i ich pełnomocników oraz w jakim stopniu interpretacja ta znalazła potwierdzenie w ocenie Trybunału. Próba pełnego odczytania tej normy prawnej w kontekście pojęcia „dowodów i argumentów nowych i poważnych” pozostaje zatem wyzwaniem, które zapewne będzie jeszcze przedmiotem pogłębionej refleksji zarówno teoretyków, jak i praktyków prawa kanonicznego.

Wnioski końcowe

Z analizy przedstawionej powyżej wynika, że zarówno prawodawca świecki, jak i kościelny nie wyklucza – co do zasady – możliwości ingerencji w prawomocne orzeczenia wydane w sprawach małżeńskich. W obu wymienionych porządkach, tj. zarówno w porządku prawa świeckiego, jak i w prawie kościelnym, ingerencja ta ma jednak charakter szczególny i jest wyraźnie limitowana, przy czym w prawie świeckim pewne odrębności zachodzą również pomiędzy instytucjami, które regulują kwestię korekty prawomocnych orzeczeń. W prawie cywilnym skarga kasacyjna jest defini-

tywnie niedopuszczalna w sprawie o rozwód i separację (bez względu na to, czy decyzja sądu jest w tym przedmiocie pozytywna czy negatywna), natomiast od wyroku ustalającego nieistnienie małżeństwa lub orzekającego unieważnienie małżeństwa kasacja jest niedopuszczalna, jeżeli choćby jedna ze stron po uprawomocnieniu się wyroku zawarła związek małżeński. Skarga o wznowienie postępowania jest natomiast niedopuszczalna od wyroku orzekającego unieważnienie małżeństwa lub rozwód, albo ustalającego nieistnienie małżeństwa, jeżeli choćby jedna ze stron zawarła po jego uprawomocnieniu się nowy związek małżeński.

W prawie kanonicznym prośba o ponowne przyjęcie sprawy do procesu może – co do istoty – zostać wniesiona od każdego orzeczenia, jednakże – zgodnie ze stanowiskiem papieża Franciszka – nie należy dopuszczać rekursu do Roty Rzymskiej, gdy jedna ze stron zawarła nowe małżeństwo. Od zasady powyższej istnieje jednak wyjątek, a mianowicie rekurs taki jest uzasadniony wówczas, gdy „niesprawiedliwość orzeczenia została stwierdzona w sposób oczywisty”.

Oba wymienione porządki normatywne dostrzegają specyfikę sytuacji, gdy po prawomocnym cywilnym ustaniu małżeństwa oraz po kanonicznym stwierdzeniu jego nieważności, chociażby jedna ze stron zawarła nowe małżeństwo. W postępowaniu cywilnym okoliczność ta ostatecznie zamyka wszelką możliwość wzruszenia zapadłych orzeczeń. W postępowaniu kanonicznym natomiast taka możliwość – przynajmniej teoretycznie – wciąż istnieje.

Odnosząc się do tej ostatniej kwestii zauważyć należy, że wprowadzenie przez papieża Franciszka ograniczenia w zakresie możliwości wnoszenia *nova causa propositio*, gdy jedna ze stron zawarła już nowe małżeństwo, jest niewątpliwie słuszne. Pewną wątpliwość budzić może jednak uczynienie wyłomu w tej zasadzie i uchylenie swoistej furtki dopuszczającej możliwość wniesienia omawianego rekursu, gdy „niesprawiedliwość orzeczenia została stwierdzona w sposób oczywisty”. Kto bowiem, w jakim terminie i w jakich okolicznościach ową oczywistą niesprawiedliwość orzeczenia miałby stwierdzać – trudno w zasadzie określić.

Podsumowując ten wątek analiz i wracając do pytania postawionego we wstępie stwierdzić należy, że jeśli po prawomocnym uznaniu małżeństwa za nieważne w świetle prawa polskiego oraz po prawomocnym stwierdzeniu nieważności tego małżeństwa w procesie kanonicznym, jedna ze stron zawarła nowe małżeństwo, „pierwszy współmałżonek” nie może już w żaden sposób kwestionować zasadności orzeczenia cywilnego, natomiast może wnieść prośbę o ponowne przyjęcie sprawy do procesu, jeśli wyrok kanoniczny był „oczywiście niesprawiedliwy”. Nie popadając w nadmierne uogólnienia, na przykładzie tym zauważyć jedynie należy, że w świetle powyższej regulacji osoba, która zawiera sakrament małżeństwa z osobą,

wobec której sąd kościelny stwierdził nieważność małżeństwa, w zasadzie zawsze winna liczyć się z tym, że kanoniczny status pierwszego związku jej małżonka może zostać jeszcze zakwestionowany. Taki stan rzeczy trudno przyjąć bez zastrzeżeń.

BIBLIOGRAFIA

- De Angelis Angelo, 2010, *Le delibere del Collegio Rotale in materia di prassi processuale*, w: Janusz Kowal, Joaquín Llobell, *Iustitia et Iudicium: Studi di diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di Antoni Stankiewicz*, t. 3, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano.
- Bartoszek Magdalena, 2014, „*Nova causae propositio*” w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku i instrukcji procesowej „*Dignitas connubii*”, *Kościół i Prawo*, t. 3(16), nr 2, s. 149–157.
- Broniewicz Witold, Marciniak Andrzej, Kunicki Ireneusz, 2023, *Postępowanie cywilne w zarysie*, LexisNexis, Warszawa.
- Ereciński Tadeusz, 2016, *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego*, t. 3, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Erlebach Grzegorz, 1998, *Polskie sprawy o nieważność małżeństwa z kan. 1095 w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej*, *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich*, t. 8, nr 11, s. 25–48.
- Erlebach Grzegorz, 2009, *Wybrane kwestie dotyczące rozumienia zgodności wyroków (art. 291 DC)*, w: Józef Wroceński, Jan Krajczyński, „*Finis legis Christus*”. *Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa, s. 323–341.
- Franciszek, 2015, *Motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” o reformie kanonicznego procesu orzekania o nieważności małżeństwa w Kodeksie Prawa Kanonicznego*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano.
- Jędrejek Grzegorz, 2008, *Regulacja instytucji małżeństwa w prawie kanonicznym i świeckim*, *Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny*, t. 70, z. 2, s. 47–63.
- Jodłowski Jerzy, Lapierre Jerzy, Misiuk-Jodłowska Teresa, Resich Zbigniew, Weitz Karol, 2016, *Postępowanie cywilne*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Koziółkiewicz Andrzej, 2022, *Moc wiążąca prawomocnego orzeczenia sądowego – glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 4 listopada 2016 r., I CSK 736/15*, *Palestra*, nr 4, s. 106–117.
- Manowska Małgorzata, 2021, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Rozkrut Tomasz, 2008, *Zasada zgodności formalnej i substancjalnej dwóch wyroków w kanonicznym procesie małżeńskim według „Dignitas connubii”*, w: Tomasz Rozkrut (red.), *Proces małżeński w świetle „Dignitas connubii” – pierwsze doświadczenia. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownic-*

twa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11–12 czerwca 2007 roku.

III Ogólnopolskie Forum Sądowe, Biblos, Tarnów, s. 87–102.

Świto Lucjan, 2025, „*Nova causae propositio*” w *teorii i praktyce*, Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich, t. 35, nr 38, s. 259–268.